

Savezne omladinske radne akcije u Jugoslaviji 1946–1963. godine

Tokom Petogodišnjeg plana 1947–1952. više od milion mladića i devojaka je radilo na 70 značajnih objekata. Prva velika savezna radna akcija bila je izgradnja pruge Brčko – Banovići (1. maj – 7. novembar 1946, 60.000 omladinaca, 90 km pruge). Prugu Šamac – Sarajevo je od 1. aprila do 15. novembra 1947. gradilo oko 217.000 omladinaca. Izgradnja autoputa od Beograda do Zagreba bila je do tada najveća radna akcija, od 1. aprila 1948. do 30. jula 1950. radilo je oko 250.000 pripadnika omladine, izgrađeno je 382 km kolovoza od sitne kocke, betona i asfalta. Od 1947. do 1950. oko 143.000 omladinaca gradilo je Novi Beograd (SIV, hotel „Jugoslavija“ i Studentski grad). Omladina je izgradila i oko 90 km pruge Banja Luka – Doboj (mart – decembar 1951).

Novi talas saveznih radnih akcija je počeo 1958. Na Šestom kongresu Narodne omladine "sa neviđenim oduševljenjem" preuzeta je obaveza da se izgradi kompletan autoput "Bratstva-jedinstva" od Ljubljane do Đevđelije. Sledećih godina nižu se novi kilometri i desetine hiljada omladinaca na raznim deonicama ove trase duge više 1.000km: 1958. godine 54.000 omladinaca i 79km trase Ljubljana-Zagreb, 1959. godine 50.000 mladića i devojaka i 110km trase Paraćin-Niš i Negotino na Vardaru-Demir Kapija, 1960. 48.000 omladine i 83km trase Niš-Grdelica i Udovo-Đevđelija, 1961. 48.000 omladine i 138km puta Grdelica-Skoplje. Deonicu od Paraćina do Osipaonice gradilo je 1962 oko 30.000 graditelja (95,5km), a radovi na su okončani 20. oktobra 1963. godine izgradnjom 58,5km deonice Osipaonica-Beograd (28.000 graditelja). (AJ, 114, f. 124, Posleratne radne akcije..., f. 7, Izveštaj o radu...; Селинић 2005).

Učesnici radnih akcija su bili veoma mladi ljudi, prevladavala je seoska omladina, mladića je bilo mnogo više nego devojaka, a republička i nacionalna pripadnost je dobrim delom odražavala strukturu stanovništva. Na saveznim gradilištima 1947. bilo je 36% akcijaša iz Srbije, a iz Hrvatske 23%, BiH 19%, Slovenije 7%, Makedonije 6%, Crne Gore 3,8%. Kako u prvim godinama posle rata, tako i kasnije Srbi su činili oko 45% brigadista. Na pruži

Šamac-Sarajevo, 80% graditelja bili su muškarci, a na autoputa od 1958. do 1960. devojaka je bilo 13%. Na pruzi Šamac-Sarajevo najviše je bilo seljaka – 53,1%, potom radnika – 26%, đaka – 16,4%, intelektualaca – 4,1%. Skoro polovina graditelja (46%) imali su između 16 i 25 godina života. Oko 4% (10.000) su imali 15 ili manje godina. Na gradilištima Beograda 1949. 59% graditelja je imalo između 14 i 18 godina. (AJ, 114, f. 91, Omladinske radne akcije..., f. 125, 1948. godina, f. 52, Savezna radna akcija Novi Beograd, f. 38, VII sastanak Predsedništva CK NOJ...; AJ, 31, f. 24, j. 42, Šamac-Sarajevo; AJ, 507/V-a, V-a; K-VI/1-70, d. 24; Селинић 2005).

Jugoslovenska vlast i propaganda su isticali politički i vaspitni značaj radnih akcija. Otuda se tvrdilo da su omladinci odlazili na gradilišta vođeni „žarkim patriotizmom“ i to „svesno, dobrovoljno i sa oduševljenjem“, radne akcije su bile „škola samoupravljanja“, na gradilištima su organizovana takmičenja, negovan je kult „udarništva“, postojao je sistem nagrada (pohvale, prelazne zastavice, ordeni) (Kačarević 1960, Petranović 1988). Od 1946. do 1952. udarnika je bilo 123.892, tj. svaki osmi akcijaš. Vaspitni i politički značaj radnih akcija potenciran je parolama, nazivima omladinskih brigada (imena revolucionara, komunista, partizanskih boraca), prisustvom vodećih ličnosti države i Partije na radilištima i prijemom graditelja kod Broza. Broz je prisustvovao otvaranju fabrike u Železniku prvog dana 1948. godine, govorio u Sarajevu 1947. Radne akcije su veličali i pisci i umetnici koji su takođe obilazili gradilišta (Desanka Maksimović, Branko Ćopić, Mira Alečković itd.). Veliki značaj imali su datumi i proslave početka i završetka radova. Početak radova obično je vezivan za 1. april (Dan omladinskih radnih brigada) ili 4. jul, a kraj za 29. novembar. (AJ, 507/VIII, VI/1-(1-115), d. 1-a-4, Селинић 2005)

Uprkos političkog nadzora vlasti, na radnim akcijama je bilo i pojava dezertiranja, neposlušnosti, političkih stavova koji su bili neprijateljski prema zvaničnoj politici i sabotaza. Sa gradilišta je pobjeglo 1–2% omladinaca, a za jugoslovensku vlast najopasnije su bile pojave informbiroovske propagande. U duhu želje vlasti da izvrši industrijalizaciju zemlje, od 1946. do 1952. je oko 80.000 omladinaca sa radnih akcija, po završetku njihove smene, prebačeno u privredu (industriju ili rudarstvo). Ovaj proces je praćen jakom propagandom vlasti, manjim odzivom omladinaca od željenog i čestim pojavama bežanja onih koji su otišli na rad u fabrike i rudnike (Селинић 2005).

Na akcijama se živelo u naseljima (logorima), stanovalo u barakama, ustajalo se oko 4 sata, sledila su smotra, jutarnja gimnastika, doručak, rad od oko 6 do 9 sati, pauza za užinu, a potom rad do oko 12 sati. Popodne je bilo ispunjeno političkim, kulturnim, obrazovnim i sportskim aktivnostima.

Posebno u prvim godinama posle rata, oskudevalo se u ispravnoj vodi, hrani, odeći, ćebadima, a higijena je bila na niskom nivou. Zbog jadnog stanja po pitanju higijene i teških uslova rada na gradilištima su se pojavile bolesti, zaraze i epidemije. Na pruži Šamac-Sarajevo su harali dizenterija i enterokolitis, a postojli u i tifus i vašljivost, pa se sa zdravstvenim problemima u sekcijske ambulante javilo oko 23% svih brigadista. (AJ, 50, f. 86, j. 182, 1948, d. 1576; AJ, 31, f. 24, j. 42, Šamac-Sarajevo 1947-1948; AJ, 507, CK SKJ, II/6). Kao posledica bolesti, zbog nepažnje brigadista i zbog nedovoljne sigurnosti gradilišta, na jugoslovenskim radnim akcijama javljali su se i nesretni i smrtni slučajevi, pa je na posmatranim akcijama smrtno stradalo najmanje 185 mladića i devojaka (Селинић 2007).

Na gradilištima je negovan kulturni rad. Odvijao se na više nivoa (predavanja, kulturno-umetničke smotre, štampa). Veliki broj predavanja zapravo je imao politički karakter, veličao je novi sistem i dobrim delom govorio o selu i poljoprivredi, s obzirom na preovlađujuće seoski sastav brigada. I čitanje štampe je imalo politički značaj, ali je ona stizala neredovno (Borba, Omladina, Pionirske novine, Narodna omladina, Naša domovina, Mladi zadrugar, Poletarac itd.). Veliki broj omladinaca je učestvovao u pripremanju i izvođenju smotri i festivala. Na gradilištima Beograda je u pojedinim mesecima 1949. godine više od polovine omladine bilo uključeno u pripremanje festivala, a priredbi je prema zvaničnim procenama prisustvovalo 20.000 ljudi. Na gradilištima Novog Beograda postojalo je 342 hora, filmskih grupa, dramskih i literarnih sekcija, a u njima 30.189 članova (Радојковић 1958).

Jedan od vidova kulturnog rada na gradilištima bilo je i postojanje biblioteka. Na pruži Šamac-Sarajevo je 1947. postojalo 117.0000 knjiga u brigadnim bibliotekama. Na akcijama su praktikovani i drugi vidovi kulturnog rada među omladinom, kao što su logorske vatre, literarni i likovni kružoci, kružoci za proučavanje nota, zidne novine. Od 1946. do 1952. je opismenjeno oko 70.000 mladih ljudi. Na gradilištima su održavana i fudbalska, košarkaška, atletska, rvačka, šahovska, odbojkaška, bokserska takmičenja. Na izgradnji autoputa 1958. je u sportskim takmičenjima učestvovalo oko 95% graditelja. Kao sredstvo kulturnog rada, ali i

propagande od samih početaka je korišćen i film, pa je na izgradnji pruga omladina gledala bioskopske predstave pomoću pokretnih kino aparata, a vremenom su filmske predstave zamenjivane televizijskim programom (Радојковић 1958, Селинић 2007).

Omladinske radne akcije su tretirane kao „veliki obrazovni centar“. To znači da su stotine hiljada mladih ljudi na gradilištima završavali raznorazne kurseve i tečajeve. U prvim akcijama posle rata omladina je mahom osposobljavana za zanimanja potrebna tadašnjoj privredi – betonski, zidarski, armirački, kursevi za rukovodioce građevinskih mašina itd. Posle 1958. u prvi plan izbijaju traktorski kursevi i oni čine polovinu svih kurseva (ratarsko-traktorski kurs završilo je 1958/63. 26.147, a viši ratarsko-traktorski kurs 6.639 omladinaca). Omladinu su krajem pedesetih i početkom šezdesetih privlačili i kursevi za vozače mopeda, motocikla, automobila, radioamaterski kurs, modelarski kurs, fotoamaterski kurs itd. (Јовановић 1948, Селинић 2007).

Život u logorima radnih akcija nije prolazio i bez incidentnih situacija. Vika, vređanje i nipodaštavanje su bili blaže vrste kršenja discipline u naselju. Registrovane su i dve tuče omladinaca i opijanje na autoputu 1960, pojave prostitutki, „preteranog golišanja“ brigadistkinja u srednjoškolskim i studentskim brigadama, pojava da mladići i devojke noću napuštaju logor u parovima. Jedna od posledica nediscipline na radnim akcijama bilo je i kažnjavanje odstranjivanjem iz brigade. Tako su samo za prva tri meseca 1960. godine sa Autoputa isključena 164 omladinca, a opomenom i ukorom je kažnjeno 379 brigadira, dakle ukupno 2,5% omladinaca (AJ, 114, f. 39 i 152).

Izgradnju socijalističke Jugoslavije sistemom omladinskih radnih akcija pratilo je i učešće omladinaca iz inostranstva. Njih je od 1946. do 1963. bilo najmanje oko 14.000. Boravak stranih brigada je imao više plitički nego ekonomski znaaj, pa je sastavni deo njihovog boravka u Jugoslaviji bio obilazak zemlje, radi upoznavanja sa prirodnim lepotama i društvenim i političkim sistemom. Najviše stranaca je bilo na pruži Šamac-Sarajevo (pet ipo hiljada omladinaca iz četrdesetak zemalja). U drugoj etapi Autoputa bilo je više od hiljadu ipo omladinaca iz 40 zemalja, pa je jugoslovenski autoput postao zajednički imenitelj omladinaca iz svih delova sveta, sa svih kontinenata, iz država sa različitim društvenim uređenjem. U cilju propagande među stranim omladincima korišćeni su albumi, prospekti, brošure, izleti, večeri nacionalnih pesama, držana su im predavanja o narodnoj demokratiji, oslobodilačkoj borbi i stvaranju FNRJ itd. (Селинић 2007).

Izvori:

Arhiv Jugoslavije (AJ), fond 114, SSOJ, fascikla 7, Izveštaj o radu NOJ-a u periodu od V kongresa, 1953-1958.

AJ, fond 114, SSOJ, fascikla 38, VII sastanak Predsedništva CK NOJ, 28. VI 1958.

AJ, fond 114, SSOJ, fascikla 39, Sednica Predsedništva CK Narodne omladine Jugoslavije, 8. 6. 1960.

AJ, fond 114, SSOJ, fascikla 91, Omladinske radne akcije...

AJ, fond 114, SSOJ, fascikla 124, Posleratne radne akcije naše omladine, O radnim akcijama.

AJ, fond 114, SSOJ, fascikla 125, 1948. godina.

AJ, fond 114, SSOJ, fascikla 152, Savezna radna akcija Novi Beograd 1948–1952.

AJ, fond 31, Komitet za zaštitu narodnog zdravlja Vlade FNRJ, fascikla 24, jedinica 42, Šamac-Sarajevo 1947–1948.

AJ, fond 50, Predsedništvo Vlade FNRJ, fascikla 86, jedinica 182, dokument 1576.

AJ, fond 507, CK SKJ, Plenarne sednice CK SKJ, II/6, 28–30. 1. 1949.

AJ, fond 507/V-a, CK SKJ, Organizaciona komisija, V-a; K-VI/1-70.

AJ, fond 507/VIII, CK SKJ, Ideološka komisija, VIII, VI/1-(1-115), dokument 1-a-4.

Literatura:

Јовановић, Батрић, 1948. *Омладинске радне акције-школа социјализма*, Београд: Ново покољење.

Каћаревић, Драгић, 1960. *Карактер и васпитни значај радних акција оmladine*, Београд: Младост.

Петрановић, Бранко, 1988. *Историја Југославије 1918-1988, трећа књига*, Београд: Нолит.

Радојковић, Љиљана 1958. *Омладинске радне бригаде на изградњи Београда 1947/1950 године*, *Годишњак града Београда*, Књига V, 363–417.

Селинић, Слободан 2005. *Омладина гради Југославију (Савезне омладинске радне акције у Југославији 1946–1963)*, *Архив*, 1–2, 87–101.

Селинић, Слободан, 2007. *Живот на омладинским радним акцијама у Југославији 1946–1963*, *Архив*, 1–2, 2007, 119–137.